

РОЗДІЛ І. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-2-01>

ТІНЬОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В АСПЕКТІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Міхайліна Т. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0002-1129-2470
mihaylina@donnu.edu.ua*

Гоцуляк Ю. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0001-6765-4592
y.hotsulyak@donnu.edu.ua*

Ключові

*етнонаціональна культура,
етнонаціональна політика,
правове регулювання, тіньове
регулювання, права людини,
принципи права, функції права,
соціальна функція права.*

слова:

Метою наукової статті є аналіз проблем тіньового регулювання суспільних відносин у сфері етнонаціональної культури, а також формулювання пропозицій щодо скорочення його сегменту.

Зроблено висновок, що зниження конфліктності в етнічно неоднорідному суспільстві (обумовленому історією розвитку або міграційними процесами) можливо лише за рахунок обережної та зваженої етнонаціональної політики держави, яка вимагає поєднання заходів стимулювання та примусу. Перевагу доцільно віддавати першим, але і примус у розумних межах вимагає свого використання, оскільки у іншому випадку є ризики домінування етнічних тіньових норм над національною культурою держави.

Заходи стимулювання мають включати обов'язкове врахування позиції малих груп (особливо корінних народів) під час реалізації місцевої політики через механізми індігенної демократії; економічну підтримку (через виплату грошової допомоги, надання пільг); соціалізацію малих груп (через перекваліфікацію, мовні курси, навчання, працевлаштування). Все перелічене передбачає у підсумку м'яку асиміляцію етнічних груп з паралельним збереженням їхньої самобутності.

Акцентується увага на тому, що викладене не має нічого спільного з так званою „політикою відкритих дверей”, яку останніми десятиліттями активно пропагувала Європа. Наслідком реалізації цієї політики стало масове розповсюдження локальних тіньових норм, неприйняття групами, що компактно проживають, національної культури та правових норм приймаючої держави. Це спричинило зростання злочинності, підвищення конфліктності та напруги на етнічному ґрунті і останнім часом суттєвий перегляд міграційної політики певними державами, причому в настільки радикальний бік, що було запроваджено юридичну відповідальність за

врятування нелегальних мігрантів (наприклад, у Італії). Таким чином, навіть найвища цінність – людське життя – розбивається під час зіткнення різних культур та домінування тіньових норм однієї з них. Разом з тим, зважена етнонаціональна політика (така, наприклад, як у Канади чи Туреччини) здатна послабити тіньове регулювання, спричинене міграційними процесами, врахувати потреби малих етнічних груп без шкоди для національної культури в цілому.

SHADOW REGULATION IN THE ASPECT OF ETHNO-NATIONAL CULTURE

Mikhailina T. V.

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Theory, History of State
and Law and Philosophy of Law
Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchia str., 21, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1129-2470
mihaylina@donnu.edu.ua*

Hotsuliak Yu. V.

*Doctor of Law, Associate Professor,
Acting Head of Department of Department of Theory, History of State
and Law and Philosophy of Law
Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchia str., 21, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6765-4592
y.hotsulyak@donnu.edu.ua*

Key words: *ethno-national culture, ethno-national policy, legal regulation, shadow regulation, human rights, principles of law, functions of law, social function of law.*

The purpose of the scientific article is to analyze the problems of shadow regulation of public relations in the field of ethno-national culture, as well as to formulate proposals for reducing its segment.

It is concluded that the reduction of conflict in an ethnically heterogeneous society (due to the history of development or migration processes) is possible only through a cautious and balanced ethno-national policy of the state, which requires a combination of incentive and coercion measures. It is advisable to give preference to the incentive, but coercion within reasonable limits requires its use, since otherwise there are risks of dominance of ethnic shadow norms over the national culture of the state.

Incentive measures should include mandatory consideration of the small groups position (especially indigenous peoples) in the implementation of local policies through the mechanisms of indigenous democracy; economic support (through the payment of monetary assistance, benefits); socialization of small groups (through retraining, language courses, employment). All of the above implies, as a result, a soft assimilation of ethnic groups with the parallel preservation of their identity.

It is emphasized that the above has nothing to do with the so-called "open door policy", which Europe has actively promoted in recent decades. The implementation of this policy resulted in the massive spread of local shadow norms, the rejection of the national culture and legal norms of the host state by groups living compactly. This has led to an increase in crime, increased

conflict and tension on ethnic grounds, and recently a significant revision of migration policies by certain states, and in such a radical way that legal responsibility for rescuing illegal migrants has been introduced (for example, in Italy). Thus, even the highest value – human life – is destroyed when different cultures collide and the shadow norms of one of them dominate.

At the same time, a balanced ethno-national policy (such as in Canada or Turkey) can weaken the shadow regulation caused by migration processes, take into account the needs of small ethnic groups without compromising the national culture as a whole.

Постановка проблеми. Глобалізоване суспільство характеризується низкою особливостей, таких як посилення міграційних процесів, змішування культур, асиміляція корінних народів, входження у конфлікт різних поведінкових модусів. Зазначені процеси нерозривно пов'язані з ризиками збільшення сегменту тіньового регулювання за рахунок того, що групи осіб, які перемістилися на інше місце проживання, мають свої традиції, звичаї, ментальність. Причому це може мати як позитивні, так і негативні наслідки. За деяких обставин відбувається їхня асиміляція, можливим є збагачення культури за рахунок міграції інших етносів, народів, що вбачається позитивним. Але нерідко нові культурні особливості входять у конфлікт з культурою населення приймаючої держави, а інколи – з її правом. У такому разі культурні особливості малих груп переходять «у тінь». Вони можуть виявлятися лише у межах цієї групи, підкреслюючи її самобутність та збереження традицій, а можуть негативно впливати на ситуацію в приймаючій країні, що актуалізує соціальні конфлікти. Подібні ситуації періодично проявляються не внаслідок глобалізації, а також в етнічно неоднорідному суспільстві, якщо держава проводить непродуману етнонаціональну політику, і відбувається зіткнення етнонаціональних культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному світі обрана тема дослідження є більш, ніж актуальною. Підтвердженням цього є значна кількість наукових праць, які з'являються у цій площині. Проте, якщо розглядати юридичний аспект, то досліджень не так вже й багато. З-поміж авторів, які займалися цією проблематикою, варто згадати таких, як Ю. Ковний, І. Корж, А. Львовичкіна, Г. Ставицький, М. Тиводар, О. Шакурова, О. Юрійчук тощо. Але ніхто з перелічених науковців не цікавився тематикою етнонаціональної культури в аспекті тіньового регулювання.

Метою наукової статті є аналіз проблем тіньового регулювання суспільних відносин у сфері етнонаціональної культури, а також формулювання пропозицій щодо скорочення його сегменту.

Основний текст. Тіньове регулювання як в цілому негативне явище є досить поширеним

у сучасному світі, і в тій чи іншій мірі може бути віднесено до усіх без винятку національних правових систем. Тіньові норми є частиною фактичних норм, які є неписаними, не мають обов'язкової сили, але поширюють свою дію на широкий спектр суспільних відносин, діють паралельно з офіційним законодавством, але суперечать його букві або духу. Тіньові норми мають різну ступінь суспільної небезпеки, починаючи з відносної корисності або нейтральності (як показник для державних органів того, що їхні дії не сприймаються суспільством і потребують коригування) і закінчуючи надзвичайно небезпечними проявами (такими як тіньові норми організованої злочинності) [1, с. 442]. На додаток до «внутрішнього» тіньового регулювання, яке є «продуктом однієї соціальної та правової системи», воно доповнюється новими неформальними нормами ззовні, що відбувається в результаті глобалізації та конвергенції права. З запозиченими нормами завжди складніше мати справу, тому що вони «чужі» конкретній системі. Це означає, що інструменти протидії «виростати» не разом з тіньовими правилами поведінки, а повинні формуватися швидко, спонтанно або також запозичуватися з іншої соціальної та (або) правової системи [2, с. 29]. Як можна побачити з викладених тез, у сучасному мультикультурному світі розповсюдження тіньових норм значно прискорюється, не в останню чергу, через процеси міграції. Осередки компактного проживання певної групи людей завжди є і будуть джерелами формування тіньових норм, що нерідко входять у конфлікт, як з правилами інших груп, так і з офіційними нормами держави. На противагу до прихильників більш жорстких заходів юридичної відповідальності, акцентується увага на тому, що насправді ключем до скорочення тіньового регулювання в описаній ситуації може служити лише зважена етнонаціональна політика та підвищення рівня етнонаціональної культури.

Як вірно зазначається у науковій літературі, людство являє собою сукупність етносів з їх культурою, побутом, етногенезом та історією. Осмислення проблем етнічної строкатості людства набуло особливого сенсу, бо пов'язане не лише з пізнавальними інтересами і практичними

завданнями, а й з теоретичними узагальненнями. Вся історія людства незаперечно засвідчує, що групова, соціально-класова і політична самоідентифікації не є такими сталими і виразними, як етнічна [3, с. 3-5; 4, с. 38].

За ustalеним визначенням, етнос – це історично сформована на певній території стійка спільнота людей (плем'я, народність, нація, народ), що володіють спільними рисами та стабільними особливостями культури, мови, психологічного складу, а також усвідомленням своїх інтересів і цілей, своєї єдності, відмінності від інших подібних утворень самосвідомістю та історичною пам'яттю, а також має соціальну цілісність і оригінальний стереотип поведінки [5]. Можна повністю підтримати точку зору, що саме самосвідомість відіграє у цій категорії найважливішу роль, оскільки навіть спільність походження та національна спільність відступають перед внутрішнім віднесенням людини себе до певної групи.

Тобто особливу роль у становленні а розвитку етносу грає компліментарна самосвідомість – відчуття всередині групової єдності і протиставлення своєї групи зовнішній «ми і вони». Компліментарній самосвідомості властива стійкість, що дозволяє етнічній спільності протягом всієї історії зберігати етнічну систему. Здатність окремих індивідів чи колективу індивідів, що складають ту чи іншу етнічну спільність, відображати навколишній світ, формує так звану своєрідність етнічної картини світу, а також етнічну специфіку, яка знаходить своє справжнє відображення в етноціннісних орієнтаціях [6, с. 79]. Компліментарна самосвідомість розповсюджується і на прийняті моделі поведінки та сприйняття соціальних (зокрема й правових) регуляторів.

А.М. Львовичка вказує, що етнічна самосвідомість є одночасно причиною, умовою і наслідком об'єднавчих процесів народу, що веде до утворення нації. Вона виступає суттєвим компонентом структури етносу поряд з такими складовими, як спільність походження, культура, мова, господарське життя тощо. Етнічна самосвідомість пов'язана також із самоназвою народу, зміни якої віддзеркалюють трансформацію як самосвідомості етносу, так і національної ідеї [7, с. 65]. Але вона може стати і причиною конфліктів у разі неспівпадіння аксіологічних засад. Особливо актуальним це є для історично етнічно-неоднорідних суспільств або таких, що зазнали суттєвого впливу внаслідок міграції. Місця компактного проживання мігрантів у приймаючій країні завжди створюють ризики зіткнення систем цінностей, а отже, і виникнення тінювих норм.

Підтверджує попередню тезу і позиція, що уся історія людської цивілізації – це історія етнокуль-

турних контактів на регіональному, державному, груповому та індивідуальному рівнях. З одного боку, ці ціннісні чинники можуть мати онтологічні прояви, мають ставати в основу побудови держави та відповідно правової та законодавчої системи. З іншого боку, ці ж явища можуть спонукати радикальну поведінку у окремих груп суспільства, стати «яблуком розбрату» народу, спричинити кризу державності і навіть підґрунтям тероризму, війни, розквіту злочинності тощо. Сила націоетнічної самобутності в поєднанні принципів виключності та інтегративності. Тому виважена політика етнонаціонального спрямування є запорукою конституційно-правового механізму вирішення проблемних питань у цій сфері. [8, с. 37]. Тож зважена етнонаціональна політика є критично важливою для формування етнонаціональної культури, яка у цій ситуації виступатиме запобіжником міжетнічних тінювих норм.

За словами О. Шакурвої, етнокультурна самобутність будь-якого етносу неможлива без реального механізму збереження та передачі знань та уявлень про власну етнічну групу, позитивного ставлення до її представників та реальних дій із захисту інтересів своєї етнічної групи, тобто без етнічної ідентичності [9, с. 203]. Проте нехтування цими чинниками в державотворенні та правотворенні дестабілізує суспільство та руйнує ментальні патерни людини та народу. Як вірно зауважує О. Юрійчук «збільшення взаємозалежності політичної, економічної та соціальної сфер, зростання ролі міграційних процесів та, відповідно, не завжди доречне застосування принципів мультикультурної політики часто обертаються не посиленням ролі національного суспільства через його збагачення у взаємодії з іншими культурами, а навпаки послабленням через постійну потребу зважати на збереження національної самобутності та уникнення розмитості між національними та культурними кордонами» [10, с. 55; 8, с. 37]. Викладене становить значну загрозу для сучасного мультикультурного світу. Зокрема, Європа, яка тривалий час дотримувалася так званої «політики відкритих дверей», починає страждати від майже неконтрольованої, нерідко нелегальної, міграції. Усередині держав починають формуватися етнічні осередки, на території та поруч з якими підвищується рівень злочинності, поширюються фактичні норми, не властиві населенню приймаючої держави. Зважаючи на те, що мігранти нерідко виступають отримувачами державної допомоги, це, зрозуміло, стає джерелом конфліктності. Звичайно, існують і винятки, коли культура приймаючої держави збагачується за рахунок новоприбулих осіб, але здебільшого європейські країни потерпають від засилля тінювого регулювання, пов'язаного

з зовнішньою міграцією. Останніми роками відбуваються спроби розподілу міграційних потоків між державами-членами ЄС відповідно до квот, надання компенсації приймаючим державам. Але настільки тривалий період не прийшов безслідно і наразі виливається подекуди у радикальні міри. Так, в Італії було прийнято закон, що встановлює кримінальну відповідальність за рятування нелегальних мігрантів у територіальних водах, навіть у разі наявності смертельної небезпеки для них. Тобто, найвищі соціальні цінності, такі як життя та здоров'я людини, потьмяніли перед ризиком розповсюдження тіншових норм внаслідок нелегальної міграції.

І, навпаки, продумана етнокультурна політика створює фундамент для стабільності та скорочення тіншового регулювання. В цьому аспекті немає загальних рецептів, і кожна держава шукає свій шлях. Так, заслуговує на увагу міграційна політика Канади, яка зробила ставку на професійні та культурні якості осіб, яких вона приймає. Але, разом з тим, держава всебічно підтримує збереження та розвиток етнічних спільнот, що проживають на її території (у тому числі, й компактно). Як інший позитивний приклад скорочення сегменту тіншового регулювання можна назвати Туреччину, яка з повагою ставиться до етнічних особливостей усіх спільнот, що мешкають на її території, але не допускає їх компактного проживання. Зокрема, існують закриті райони у певних провінціях та містах, в яких іноземці не можуть отримати ВНЖ (основний критерій для заборони – перевищення встановленого відсотку мігрантів). Перелік таких районів регулярно оновлюється, і у 2023 році навіть Стамбул у повному обсязі може потрапити до цього переліку.

Висновки. У науковій статті зроблено висновок, що зниження конфліктності в етнічно неоднорідному суспільстві (обумовленому історією розвитку або міграційними процесами) можливо лише за рахунок обережної та зваженої етнона-

ціональної політики держави, яка вимагає поєднання заходів стимулювання та примусу. Перевагу доцільно віддавати першим, але і примус у розумних межах вимагає свого використання, оскільки у іншому випадку є ризики домінування етнічних тіншових норм над національною культурою держави.

Заходи стимулювання мають включати обов'язкове врахування позиції малих груп (особливо корінних народів) під час реалізації місцевої політики через механізми індигенної демократії; економічну підтримку (через виплату грошової допомоги, надання пільг); соціалізацію малих груп (через перекваліфікацію, мовні курси, навчання, працевлаштування). Все перелічене передбачає у підсумку м'яку асиміляцію етнічних груп з паралельним збереженням їхньої самобутності.

Акцентується увага на тому, що викладене не має нічого спільного з так званою «політикою відкритих дверей», яку останніми десятиліттями активно пропагувала Європа. Наслідком реалізації цієї політики стало масове розповсюдження локальних тіншових норм, неприйняття групами, що компактно проживають, національної культури та правових норм приймаючої держави. Це спричинило зростання злочинності, підвищення конфліктності та напруги на етнічному ґрунті і останнім часом суттєвий перегляд міграційної політики певними державами, причому в настільки радикальний бік, що було запроваджено юридичну відповідальність за врятування нелегальних мігрантів (наприклад, у Італії). Таким чином, навіть найвища цінність – людське життя – розбивається під час зіткнення різних культур та домінування тіншових норм однієї з них.

Разом з тим, зважена етнонаціональна політика (така, наприклад, як у Канади чи Туреччини) здатна послабити тіншове регулювання, спричинене міграційними процесами, врахувати потреби малих етнічних груп без шкоди для національної культури в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mikhailina T., Hotsuliak Yu. Shadow Rules in the Context of Legal Systems Stable Development under Conditions of Uncertainty: Ukrainian and Comparative Aspect. *Scientific space: integration of traditional and innovative processes*: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. P. 439-458.
2. Mikhailina T., & Grynyuk R. (2020). The Spread of Shadow Norms Beyond State Legal System: challenges of a globalized society. *European Journal of Transformation Studies*. #1. P. 22-33.
3. Тиводар М. Етнологія: навч. посіб. Львів: Світ, 2004. 624 с.
4. Корж І.Ф. Національна безпека України в контексті етно- та націогенезу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №5. С. 37-40.
5. Етнос. Словник. *Портал української мови та культури*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81>
6. Ставицький Г.А. Теоретичний аналіз проблеми етнічної самосвідомості як провідної ознаки етносу. *Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі*: збірник наукових праць. Суми: Видво СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. С. 77-82.
7. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія: навч. посіб. Київ: МАУП, 2002. 144 с.

8. Ковний Ю.С. Етнонаціональна політика в контексті національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №9. С. 37-39.
9. Шакурова О. Вплив етнічної ідентичності на збереження та розвиток української етнокультурної самобутності. *Українознавство*. 2020. № 3. С. 201-212.
10. Юрійчук О.О. Криза національної самобутності у контексті правового мультикультуралізму. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 8. С. 53-58.

REFERENCES

1. Mikhailina, T., Hotsuliak, Yu. (2023). Shadow Rules in the Context of Legal Systems Stable Development under Conditions of Uncertainty: Ukrainian and Comparative Aspect. *Scientific space: integration of traditional and innovative processes*: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing. P. 439-458.
2. Mikhailina, T., & Grynyuk, R. (2020). The Spread of Shadow Norms Beyond State Legal System: challenges of a globalized society. *European Journal of Transformation Studies*. #1. P. 22-33.
3. Tyvodar, M. (2004). Etnolohia [Ethnology]. Lviv: Svit. 624.
4. Korzh, I.F. (2022). Natsionalna bezpeka Ukrainy v konteksti etno- ta natsiohenezu [National security of Ukraine in the context of ethno – and nationogenesis]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*. #5. P. 37-40.
5. Etnos [Ethnos]. *Slovnyk – Dictionary*. <https://slovnyk.ua> URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81>
6. Stavitskyi, H.A. (2016). Teoretychnyi analiz problem etnichnoi samosvidomosti yak providnoi oznaky etnosu [Theoretical analysis of the problem of ethnic identity as a leading feature of an ethnic group]. *Etnichna samosvidomist ta mizhetnichna vzaemodia v suchasnomu sviti – Ethnic identity and interethnic interaction in the modern world*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka. P. 77-82.
7. Liovochkina, A.M. (2002). Etnopsykholohia [Ethnopsychology]. Kyiv: MAUP.144.
8. Kovnyi, Yu. Ye. (2022). Etonatsionalna polityka v konteksti natsionalnoi bezpeky [Ethno-national policy in the context of national security]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*. #9. P. 37-39.
9. Shakurova, O. (2020). Vplyv etnichnoi identychnosti na zberezhenia ta rozvytok ukrainskoi etnokulturnoi samobutnosti [Influence of ethnic identity on the preservation and development of Ukrainian ethnocultural identity]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies*. # 3. P. 201-212.
10. Yuriichuk, O.O. (2018). Kryza natsionalnoi samobutnosti u konteksti pravovoho mulmykulturalizmu [The crisis of national identity in the context of legal multiculturalism]. *Internauka*. #8. P. 53-58.